

De Vereniging voor Filosofische Praktijk in *Filosofie & Praktijk*

In dit katern van de Vereniging voor Filosofische Praktijk (VFP) schrijft Annemarie Soeteman over vijf 'dubieuze' regels die ze in haar filosofische praktijk gebruikt. Omdat ze soms averechts werken, wil ze de regels niet tot algemene richtlijn verheffen. Eite Veening bespreekt het nieuwe boek van Harm van der Gaag, "Wie het NIET weet mag het zeggen". Hij beoordeelt het boek op zijn esthetische, retorische en argumentatieve kwaliteiten. Marja Havermans doet verslag van de VFP-ledendag, waar Kristof van Rossem zijn methode voor een socratisch tweegesprek demonstreerde en de deelnemers zelf liet oefenen. Tot slot vindt u er signaleringen van recent verschenen boeken, mededelingen en de agenda van de VFP.

Vijf dubieuze regels uit mijn filosofische praktijk

Annemarie Soeteman, StudioSocrates

Inleiding

Verlangt ieder mens naar wijsheid? In mijn filosofische praktijk lijkt dat het geval. Mijn cliënten willen verstandige keuzes maken, streven naar 'het goede en het schone' of zoeken zin. Hoewel deze 'wijsheidswens' meestal niet letterlijk wordt uitgesproken, is dat wel het uitgangspunt voor al mijn gesprekken. Ik heb die wijsheid natuurlijk niet in pacht. En zelfs al was ik wijs, wijsheid lijkt mij niet gemakkelijk over te dragen. Ik denk daarom dat mijn bezoekers het meest gebaat zijn bij een medestrijder in hun zoektocht. Ik help mijn cliënten zoeken zoals filosofen dat al eeuwen doen. Een sessie is geslaagd als de bezoeker zelf filosofeert. Aan mij is de taak om deze houding aan te leren, te stimuleren en te bewaken.

Om mijn werkwijze nader toe te lichten zal ik aan de hand van een (geanonimiseerde en bewerkte) casus uit mijn praktijk vijf dubieuze regels bespreken, die ik voor mij zelf bij mijn werk in acht neem. De regels zijn dubieus, omdat je ze als richtlijn moet wantrouwen. Ze werken, maar soms averechts. Juist vanwege

hun twijfelachtige karakter zijn ze belangrijk. Die twijfel houdt me scherp en bewust.

1. Luister vooral naar jezelf

Als ik mijn nieuwe cliënte Marike uitnodig om iets over zichzelf te zeggen, vertelt ze over het ongeluk dat haar op de rand van de dood bracht. 'Ik was zo bang dat ik mijn zoontje alleen moest laten. Zijn vader is al sinds zijn geboorte weg. Het was ook zo gek, ik kreeg het ongeluk toen ik precies zo oud was als mijn moeder, toen zij stierf. En ook ik had geen vader. Dat mag mijn zoon gewoon niet overkomen.'

Het lijkt logisch om nu door te vragen naar het ongeluk en de angst die daarbij ontstond. Maar ik krijg zelf vooral een heftig gevoel bij de bijzin over de dood van haar eigen moeder. Dus vraag ik: 'Heb je nog veel verdriet van de dood van je moeder?' Marike barst in snikken uit en vertelt dat ze zich sinds het overlijden onmetelijk eenzaam voelt.

Ik kan pas echt goed naar mijn cliënten luisteren als ik goed luister naar de resonans van hun woorden in mijn lichaam. Soms brengt me dat op een ander spoor dan logischerwijs uit het voorgaande gesprek volgt. Voorzichtig polsen of mijn intuïtie klopt, levert regelmatig een doorbraak in het gesprek op. Soms zelfs als dit botst met wat er feitelijk gezegd wordt.

2. Houd je dom

Aan het einde van deze intake vraag ik Marike wat ze verlangt van onze gesprekken. Ze weet het niet. 'Wat heeft je dan bewogen om naar mij toe te komen?' probeer ik. Ze stamelt: 'Een vriendin die gesprekken bij jou heeft, zei me dat dat goed zou zijn.' Ik geloof niet dat mensen zomaar hun geld en tijd spenderen aan een filosofisch gesprek. Dus vraag ik door: 'En wat maakt dan dat je naar je vriendin luisterde?' Ze haalt haar schouders op: 'Wat maakt het voor verschil?' vraagt ze moedeloos. Dit maakt mij alert: waarom stelt ze hier een vraag? Ze had ook stellig kunnen zeggen: 'Het maakt gewoon niets uit!' Ook het woord 'verschil' valt op. Ik proef er hoop in: dat het verschil zal maken. Dus neem ik haar vraag serieuzer dan haar moedeloze toon: 'En, wat denk je? Wat voor verschil maakt het?' vraag ik zo naïef mogelijk. Het werkt. Heel even kijkt ze me verbaasd aan. Dan zegt ze: 'Misschien kan ik leren me minder te ergeren aan mijn verdriet.'

Door een retorische vraag serieus te nemen, kan ik die benutten om een cliënt aan het denken te zetten. Het is een van de vele manieren waarop ik me expres dom houd tijdens gesprekken. Een ander moment dat ik deze regel toepas is als ik doorvraag op de betekenis van een woord, of over een gebruikelijke opvat-

ting. Soms kan ik daardoor problematische opvattingen boven tafel krijgen of het denken over het probleem verdiepen.

Andersom weerhoudt deze regel me van het geven van advies of het uitleggen van een filosofische theorie. Als ik dat wel zou doen, is de kans groot dat ik het eigen denken van mijn cliënt eerder ondermijn dan stimuleer. Bovendien denk ik dat ideeën die een mens zelf ontwikkelt beter beklijven en waardevoller zijn dan ideeën die zij slechts van anderen hoort.

3. Zoek verwarring

Het volgende gesprek legt Marike me uit waarom ze zich ergert aan haar verdriet. 'Het is al zo lang geleden. Het is nergens voor nodig! Ik ben toch helemaal niet eenzaam. Ik heb een zoon, broers en vriendinnen. Ik ben boos op mezelf omdat ik me verdrietig voel terwijl dat helemaal niet hoeft!' 'Dus je hoeft niet verdrietig te zijn?' vraag ik. 'Nee,' zegt ze. 'We zijn even stil. 'Maar ik ben het toch. Daar begrijp ik helemaal niets van.'

Volgens Plato is verwondering het begin van wijsheid. Volgens mij is verwarring een vorm van verwondering. Eentje waarbij het - niet weten - als een bijna ondraaglijke last gevoeld wordt: verwondering op het scherpst van de snede. Vaak is er niet meer voor nodig dan even stilstaan bij een bepaald gevoel of een bepaalde opvatting. De verwarring is het moment dat de cliënt beseft dat ze iets niet weet. Het is een pijnlijk moment, maar ook bevrijdend. Het biedt ruimte voor nieuw denken.

De rest van het gesprek besteden we aan het precies formuleren van een vraag over de bovenstaande twijfel. Het wordt eerst: 'Waarom ben ik verdrietig als het niet hoeft?' en later: 'kan ik ophouden met verdrietig zijn?'

Hier help ik de cliënt zoeken naar een vraag die haar verder kan helpen. Deze methode heb ik geleerd van Harm van der Gaag. Een vraag is een mooie ingang om de diepte in te gaan en ik vind het filosofisch juist. Het biedt ruimte voor verwondering, helpt bij het aannemen van een filosofische houding en geeft bovendien structuur aan het onderzoek.

4. Wantrouw elk antwoord

Als mijn bezoekerster terugkomt zegt ze: 'ik ben je erg dankbaar. Ik heb goed over de vraag nagedacht en ik denk dat ik het niet kan: mijn verdriet laten verdwijnen. Ik heb dus geen reden om boos op mezelf te zijn. Dat lukt op. Maar ja, aan mijn verdriet valt dus niets te doen. Dat moet ik dan maar accepteren.'

Deze zinnen klinken als een afsluiting: het hoogst haalbare lijkt bereikt. Soms is dat ook zo. Toch vind ik het belangrijk om alert te zijn op zulke momenten: heeft iemand werkelijk geen vragen meer of zijn de antwoorden maar schijn?

Ik vraag wat ze bedoelt met 'accepteren'. Ze antwoordt: 'Ik weet nu dat het niet 1,2,3 abracadabra over kan zijn, maar ik moet natuurlijk wel blijven vechten!' 'Gaat dat samen? Acceptatie en ertegen vechten?' Ze is even stil. 'Nee, ik moet dus niet vechten. Ik moet het accepteren.' Ik zeg: 'Het lijkt erop dat we twee oplossingen hebben. De ene: accepteren en dus niet vechten. De tweede: ik moet ertegen vechten.' Ze lacht. 'Tja, ik weet het eigenlijk niet. Ik ben niet meer boos op mezelf, maar ik weet niet hoe ik in hemelsnaam moet omgaan met mijn verdriet!'

Als ik doorvraag over een antwoord verruilen mijn cliënten de ene oplossing vaak snel voor een tegengestelde oplossing. Als ik dit benoem, blijkt achter de antwoorden vaak een prachtige vraag te liggen. In dit geval: 'hoe moet ik omgaan met mijn verdriet?'

5. Bied geen redding maar karakter

Er volgden nog negen gesprekken met Marike. Er werd veel gehuild en gelachen, ook nog aan het einde. Toch veranderde het onderwerp geleidelijk. Marike ontdekte dat het ongeluk haar deed beseffen dat ze haar zoon een beter leven wenste dan zij zelf had. Maar dat betekende ook dat ze aan zichzelf toegaf dat ze niet blij was met haar eigen leven. Daar waren veel redenen voor, maar er was er één die in het hier en nu nog heel belangrijk was:

'Mijn moeder gaf onvoorwaardelijke zorg. Ik heb altijd gedacht dat ik de liefde van mijn pleegouders moest verdienen. Dat deed ik door me zo goed mogelijk aan te passen aan hun ideeën. Ik werd een braaf meisje. Een beetje grijs. Niet meer dan een surrogaatmoeder voor mijn broertjes. Ik mocht niet laten zien wie ik daadwerkelijk was. Ik ben vanbinnen feller en ik houd van zingen en grappen. Ik durf niet zichtbaar te zijn. Dat maakt me onmetelijk eenzaam.'

Aan het einde van ons laatste gesprek stelt Marike een vraag die ze voorlopig wil blijven onderzoeken: kan ik mezelf laten zien?

Ik kan Marike niet redden: ik ken geen enkele manier om haar verdriet te laten verdwijnen. Maar de afgelopen weken heeft ze wel een andere houding aangenomen. Één waarin ze zelf zoekt naar haar eigen - voorlopige - antwoorden, deze formuleert en be vraagt. Deze zoekende houding ervaart ze als prettig: ze kent zichzelf beter en geeft haar leven steeds meer vorm zoals ze zelf goed vindt. Ze is zich meer bewust van haar menselijke onwetendheid, maar is tege-

lijkertijd zekerder geworden van haar eigen wensen en doelen. Ze zoekt niet naar leermeesters, maar toont karakter in haar eigen zoektocht naar wijsheid.

Epiloog

In bovenstaande casus werkten de regels zo goed dat je kan betwijfelen of ze wel dubieus zijn. Om te voorkomen dat ik in dit artikel nieuwe heilige huisjes schep, wil ik daarom nog één keer benadrukken: ze werken soms averechts! Het grootste risico is dat de cliënt juist stopt met zelf denken. Ook bij Marike dreigde dit gevaar enkele keren tijdens de gesprekken: bijvoorbeeld omdat haar verwarring te groot werd, of omdat ze bang was voor mijn vragen die ze als kritiek beschouwde. En bij een andere cliënte was haar thuissituatie zo gevaarlijk, dat redden (door het inschakelen van hulpinstanties) me de enige juiste behandeling leek. De filosofisch practicus moet, naar mijn idee, niet schromen om een palet aan maatregelen te hanteren die een dubieus karakter hebben. Maar het blijft oppassen en balanceren: zoeken naar wijsheid.

Over de auteur

Annemarie Soeteman is eigenaar van StudioSocrates, een filosofische praktijk in Den Haag. Zij studeerde filosofie in Utrecht en Nijmegen en volgde de beroepsopleiding tot Filosofisch Practicus bij Harm van der Gaag. Naast individuele gesprekken begeleidt ze ook organisaties bij besluitvormingsvraagstukken, ethisch ondernemen en persoonlijke ontwikkelingstrajecten.

Boekrecensie

Bespreking Van der Gaag, Harm *Wie het niet weet mag het zeggen*. Leusden: Uitgeverij ISVW, 2013, 128 pp. € 19,95.

Eite Veening

Sinds kort ligt het in de boekhandel: het boek van Harm van der Gaag: "Wie het *niet* weet mag het zeggen", met als ondertitel "In de spreekkamer van de filosofische praktijk". ISVW-uitgevers heeft er een fraaie uitgave van gemaakt.

Om hem een beetje te plagen heb ik het in het vervolg toch maar over *collega* Van der Gaag. Na lezing van het boek is mij weliswaar duidelijk dat ik me wat hem betreft geen collega mag noemen, want de enigen die hij als zodanig erkent, zijn de aanstaande mede-'meesters' in zijn eigen gilde van "filosofisch practici"; de term waar hij een wettelijke bescherming, een gebruiksmonopolie voor wil hebben. Maar ik denk dat hij toch een nieuwe loot zal laten ontspruiten aan die intussen best omvangrijke stam van de filosofische consultatiepraktijken. Het is intussen een zeker vitale en ook uitbundig groeiende loot, nu hij in ons taalgebied de enige training tot praktijkvoeringen geeft.

Wat hemzelf betreft is 'Wie het *niet* weet mag het zeggen' zeker geen boek over 'filosofische consultatie'; die term wijst hij voor zijn 'school' af. Voor mij is die term echter ruim genoeg en daar past hij wat mij betreft nog best binnen. Maar hij wil dat niet en wat hij dan wel wil: dit boek maakt dat duidelijk.

Elk boek is op diverse en zeker drie manieren te beoordelen. Als eerste noem ik een 'esthetische': is het leesbaar? Vlot en toegankelijk genoeg voor de doelgroep? Als tweede noem ik een 'retorische': is de inhoud, de 'boodschap' duidelijk? Is die inhoud zodanig dat we na lezing weten wat de auteur nastreeft, over wil brengen? Kunnen we erover met hem in gesprek gaan? De derde manier noem ik een 'argumentatieve': is de boodschap ook aannemelijk? Eventueel overtuigend?

Wat het eerste betreft: collega Van der Gaag heeft zeker een vlotte pen. Zoals die paradox in de titel staan er door het boek heen nog een aantal vondsten en fraaie woordspelige zinnen en het hele boek leest over het algemeen vlot en 'lekker weg'. Wat mij betreft – maar dat is een kwestie van smaak – soms ook wel erg informeel. Het lijkt er op dat het vooral een *verhaal* is dat hij aan zijn studenten *vertelt* en dat zegt hij op pag. 7 zelf ook. Het geheel is onderverdeeld in 12 korte of langere hoofdstukken met titels als "Laat alle hoop varen", "Spoken", "Luister, dan hoor je soms iets".

Alle hoofdstukken zijn gelardeerd met voorbeelden, gespreksfragmenten; met hier en daar een uitstapje naar de filosofische, maar ook de psychoanalytische traditie. Zeker geen overdadig noemen van grote namen. Het boek kent wel wat herhalingen, maar dat beargumenteert de auteur ook en hinderlijk was het wat mij betreft zeker niet.

Dus voor wie eens een leuk en leesbaar boek wil lezen over hoe iemand als filosoof met mensen kan werken: dit is je kans! Er is geen namen- of zakenregister en dat is wel een gemis.

Wat het tweede betreft: collega Van der Gaag maakt hiermee zeker duidelijk wat hij heeft uitgedacht en ontwikkeld en waar hij mee bezig is. Het boek is wat dat betreft ook of vooral een uitvoerige voorlichtingsbrochure over *zijn* praktijk en zijn 'school'. Het is te beschouwen als een pamflet, een beginselprogramma van zijn 'beweging'. Hij maakt in die verschillende hoofdstukken duidelijk hoe hij werkt en wat hij heeft uitgedacht en wat hij nu leert aan zijn studenten, zijn gezellen.

Hij maakt keer op keer duidelijk waarom het wat hem betreft ook zo zou 'moeten'; beroepsethisch gezien: hij heeft het zelfs over "doodzonden" (p. 54) als dat niet gebeurt. Hij verabsoluteert zijn eigen visie en richting wel en daarmee is de boodschap een variatie op een (ook bij filosofen) bekend thema: *ik* heb nu ontdekt wat goed is voor *mij* en dat geldt *dus* voor andere/alle mensen en dat wil ik ze nu gaan leren!

Collega Van der Gaag is wat dat betreft radicaal en ook volstrekt transparant: wie geen behoefte heeft (of: nog niet toe is) aan zijn werkwijze kan weer gaan; dat is de inzet van het eerste gesprek in zijn praktijk van wat normaliter een tiental is. Hij heeft nadrukkelijk slechts één product in zijn winkel en verder niets. Dat is geen onmacht, maar opzet: hij wil niets anders bieden dan dit enige echte!

Collega Van der Gaag redeneert vanuit de centrale passie van de filosoof (voor wijsheid, Sophia natuurlijk) die hij ook bij zijn klanten vermoedt en wil wekken. Waar de vonk is, wil hij graag een vlam maken. Wie dat heilige vuur niet wil laten ontbranden die mag gaan. In diverse hoofdstukken benoemt hij met zo veel woorden dat 'adviezen' of 'troost' of 'steun' of 'duidelijkheid' bij 'de filosoof' niet te vinden zijn. Meestal gekoppeld aan een sneer aan collegae die dat wel zouden bieden.

Die passie voor wijsheid is wat hem betreft gelegen in (en moet ook blijken uit) het kunnen stellen van vragen. Niet zomaar vragen, maar *echte* vragen. Ik denk dat hij dan hetzelfde bedoelt als wat Harry Kunnenman omschrijft als 'trage vragen'. De klant moet die vragen stellen zonder antwoorden te willen; van vraag naar vraag.

Als de klant met die vragen kan leven en ze zelf kan blijven stellen en verdragen; dan is zijn werk gedaan – als ik hem goed begrijp. De moed voor de "apo-

rie", het weten van het niet-weten, is dan het hoogst-bereikbare. Antwoorden zijn 'bijvangst'.

Het gaat in dit boek ook soms even over de praktijken van andere filosofen en dus ook over de mijne. Daar is hij uitgesproken kritisch over en dat oordeel geeft hij soms ook over de klanten die daar komen. Hij zegt met zoveel woorden 'nooit een voet' in een andere praktijk te hebben gezet, dus die oordelen zullen gebaseerd zijn op de teksten die collegae schreven, maar bronnen ontbreken. Karikaturen echter niet: zie pag. 40 schetst hij hoe filosofisch consulenten hun klanten overstelpen met bedenksels van grote denkers en op pag. 47 wat een klant bij een andere filosoof ("coach") zou kunnen overkomen. Ik herkende mij niet.

Wat me verraste, is zijn annexatie van concepten uit de psychoanalyse en dan ook nog de meest 'orthodoxe': Freud en Lacan. Dat hij naast iets met Sophia (filosophia; grapje EPV) ook iets met Analies (psychoanalyse; grapje EPV) heeft, is al duidelijk op de eerste pagina: na zijn studie filosofie wilde hij psychoanalyticus worden, maar dat werd hem te lastig en door een oude rot in dat vak ook niet meteen nuttig gevonden. Maar een apart hoofdstuk over versprekingen/fehleistungen en over overdracht en tegenoverdracht had ik hier niet verwacht. Vanuit mijn eigen vertrouwdheid met dit gedachtegoed vind ik de invoeging van dit soort concepten in dit betoog wel een beetje problematisch en ook nog weinig bereflecteerd. Een serieuzere doordenking van de vormen van overdracht die zijn werkwijze juist oproept, lijkt me op zijn plaats: de practicus stelt zich naar de klant (zo is in de fragmenten te lezen) vooral op als een eisende, autoritaire en beter-wetende criticus/senior die voortdurend toetst. Dat doet iets met mensen en dat krijg je dus terug.

Maar ik herken zeker de nodige parallellen tussen een filosofische en een psychoanalytische 'attitude' in dat 'verdragen van vragen' over zichzelf en de eigen levenswijze en die zijn wat mij betreft een serieuzere en uitvoeriger beschouwing waard.

Ik miste een heldere conceptualisering en benaming van wat de practicus nu echt *doet*; een term voor het *werk-woord*. Ik doe hem een voorstel: noem het dan met een passend neologisme '*aporiseren*' (analoog aan 'analyseren' in de psychoanalyse). Dat is wat collega Van der Gaag doet: hij aporiseert in het contact met de klant en hij helpt, stimuleert zijn klanten om in hun eigen denken en leven te aporiseren, om te komen tot het punt waarop zij het niet meer weten en toch kunnen blijven vragen. Maar ik had graag iets meer over de 'techniek' daarvan gelezen, want de filosoof heeft hier een klus aan, zoals ook duidelijk blijkt in de voorbeelden.

Ik concludeer in elk geval dat de strekking van de boodschap van het boek duidelijk genoeg onder woorden is gebracht; na lezing weten we wat we van collega Van der Gaag kunnen verwachten.

(Voor de liefhebbers: er is een interessante analogie tussen hoe Van der Gaag zich opstelt jegens de consultatiepraktijken en hoe vroeger de 'echte' analytici zich opstelden tegenover de psychoanalytische psychotherapeuten.)

En dan wat die derde invalshoek betreft: hoe aannemelijk of eventueel overtuigend maakt de auteur zijn boodschap?

Die boodschap is dus dat filosofische practici (en dat zijn in het begin van zijn boek niet alleen mensen die filosofie gestudeerd hebben - maar op p. 105 weer wel - ; dat zijn mensen met de juiste attitude: de 'Socratische'; maar dan niet zoals bij het Socratisch coachen, lijkt me ...) een praktijk voor gesprekken met klanten kunnen starten, maar dat dat eigenlijk alleen een serieuze zaak is als ze dat doen in de geest van (Van der Gaags) Socrates en dus hun klanten streng op weg 'helpen' in hun streven naar 'wijsheid'. En dat is dan weer wijsheid in Socratische zin, en dus vooral het besef van het 'niet-weten', aporie, en dat betekent dat mensen (zichzelf) vragen moeten blijven stellen. De practicus 'leert' de klant om (open) vragen te stellen bij zichzelf, bij het eigen handelen en bestaan, bij die eigen vragen. En om niet op antwoorden gefixeerd te blijven maar te leven met die aporie. Zoals hij meermalen schrijft: "een goede vraag is beter dan een volmaakt antwoord" (maar dat is een beetje goedkoop als die antwoorden toch nooit volmaakt blijken te zijn).

Ik miste in het boek een verwijzing naar de intussen ook in ons land bekende Oscar Brenefier; ik vermoed dat we bij Brenefier vergelijkbare en verwante opvattingen en werkwijzen zien.

Mijn conclusie: ik kan me voorstellen dat de boodschap een aantrekkelijke en uitdagende is en dat collega Van der Gaag zo 'leerlingen' vindt en aan zijn werkwijze bindt. In dit boek is zeker iemand aan het woord die er serieus over heeft nagedacht en lef heeft en ondernemend is. Of dat voldoende is voor het door hem voorgestane 'gilde' moet worden afgewacht. Hij is ook daar streng in en ik denk dat hij snel tot het instellen van een 'leer-aporise' voor zijn gezellen zal besluiten, analoog aan de leeranalyse die de psychoanalytici in hun opleiding dienen te ondergaan.

Bijna nergens tref ik het woord 'dialoog' aan: de filosoof praat vooral *tegen* de klant en niet te veel *met*, lijkt het. Die methodiek, een 'theorie der techniek' daarvan, is nog weinig uitgewerkt: hoe gaat dat 'aporiseren' in z'n werk? Wat is het meer dan de in de vele voorbeelden overvloedig aanwezige en ook wel wat gemakkelijke manier om mensen op hun conceptuele en verbale onhandigheden te betrappen? Dat is in elk geval zeker van Socrates afgekeken!

In mijn 'klein handboek' heb ik ooit onderscheid gemaakt tussen 'vraag-verdragers' en 'vraag-vlieders' in de filosofische praktijken en toen ook benoemd dat die laatstgenoemden bij de filosoof niet goed zitten. Ik vind dat hier uitvergroet en geradicaliseerd: voor vraag-vlieders is helemaal geen plaats en die vraag-verdragers moeten vraag-verlangers worden!

Maar mede naar aanleiding van dit boek dacht ik: en de vraag-verslaafden dan? De mensen (die ik wel regelmatig heb ontmoet, maar zelden of nooit als klant) die elke keuze uitstellen of relativeren omdat er altijd wel weer een vraagteken bij gezet kan worden? Die proberen verantwoordelijkheden (let wel: ver *antwoordelijkheden*) zo te vermijden? Heeft Van der Gaag daar geen zorgen over? 'Kweekt' hij ze? Vragen dus!

Socrates is de patroonheilige (pag. 67) van zijn gilde en collega Van der Gaag claimt ook een grote vertrouwdheid met Socrates waar hij op pag. 9 formuleert dat Socrates onmiddellijk zou herkennen (en erkennen) waar hij mee bezig was als hij nog eens in Utrecht langs zou komen. Mij imponeert dat niet; ik heb altijd het idee dat Socrates in zijn eigen tijd een marginaal bestaan leidde en vooral bezig was om mensen met een pompeuze eigendunk aan het twijfelen te brengen en ze met vaak toch tamelijk doorzichtige retorische trucjes onderuit te halen. Natuurlijk heb ik waardering voor Socrates; zelfs in de versie van Plato. Maar zijn bestaans- en spreekwijze (binnen zijn vriendengroep of op de markt) tot norm nemen voor het werk met een klant in de spreekkamer van de filosoof van nu; dat vind ik een regressief-romantiserende filosofische beweging.

Wieger van Dalen
Jos Delnoij (red.)

Het Socratisch Gesprek

Meedekers II

Begeleiders van een socratisch gesprek geven tijdens een dialoog gewoonlijk niet hun mening. In dit boek staan hun vragen, ervaringen, argumenten en inzichten verzameld.

Hoe functioneren de verschillende gespreksvormen? Wanneer werken de gespreksregels belemmerend? Deze uitgave is geschikt als kennismaking als verdieping van de methode.

Isbn 978 90 5573 415 3, 284 pp., € 14,50, paperback
Verkrijgbaar in de boekhandel of rechtstreeks bij Uitgeverij DAMON

advertentie

Waarom alleen maar aporie en nooit phronesis, nu we toch in het Grieks bezig zijn? Van mij als filosofisch consulent mag en kan het echt wel anders (ook al moet dat niet).

Al met al is dit wat mij betreft een boeiende en prikkelende publicatie over die nieuwe loot aan die stam. Maar in de geest van dit boek eindig ik toch met nog wat meer vragen aan *collega* Van der Gaag: waarom toch die weerzin om mensen te *helpen* om ergens uit te komen en een antwoord op hun serieuze en dringende vragen te vinden? Waarom toch die tamelijk moraliserende en eigenlijk ook romantiserende verheerlijking van het vragend leven? Waarom niet de optie om ook, desgewenst, een consultatieve dialoog te voeren over die vast wel onvolmaakte maar toch leefbare en werkbare antwoorden?

Nog wat slotvragen; het boek roept vragen op en dat zal Van der Gaag bevelen: dat motto boven de spreekkamer van 'zijn' filosoof is geen vraag, maar (weer ...) een bevel: "Ken uzelf". Waarom niet "Wie ben ik?"? En waar zijn de drie grote vragen van onze grote Kant?

Over de auteur

Eite P. Veening heeft al ruim 25 jaar een filosofische consultatiepraktijk. Hij ontwikkelde daarvoor de 'aristonide methodiek' en publiceerde daarover; binnenkort verschijnt zijn boek over het Filosofisch Consult bij uitgeverij ISVW. Hij is jarenlang nauw betrokken geweest bij opleiding en onderwijs in diverse beroepen (o.a. artsen, psychiaters, psychologen, psychotherapeuten).

Kernbewering of vraag?

Verslag VFP ledendag 'Oefeningen in socratisch tweegesprek'

Marja Havermans

Een socratisch gesprek is niet noodzakelijk een groepsgesprek. Het kan ook één op één. Een demonstratie hiervan door Kristof van Rossem, zelf zo'n tweegesprek uitproberen en daarna discussie over het verschil tussen deze stijl en je eigen stijl van consultancy. Dat lijkt mij een boeiend programma, dus trek ik naar Leusden. Een mooie ochtend wordt het zeker. Er is alleen geen tijd meer voor de discussie, zodat ik achterblijf met een vraag die blijft branden.

Kristof begint de dag met een demonstratiegesprek. Hij vraagt een proefpersoon om iets te vertellen over 'een situatie waarvan je iets vindt'. In een tweegesprek van twintig minuten krijgt hij via zijn socratische methode de situatie van het voorbeeld helder op de flap. In concrete volzinnen staan daar het hittemoment, een kernbewering en de argumenten voor die bewering verwoord. Gesneden koek voor wie bekend is met het socratisch gesprek, maar altijd leuk om daar je eigen vragen bij te stellen.

Observeren

Die gelegenheid komt er ook. We hebben een drieledige observatieopdracht gekregen:

- wat zie je aan houding en vaardigheden van de gespreksbegeleider?
- hoe zie je hem handelen qua structuur en gespreksinhoud?
- Hoe zou hij moeten handelen?

Na het demonstratiegesprek kunnen we eerst onderling bespreken wat ons opviel. In ons groepje is dat het zeer gedetailleerde doorvragen van Kristof zonder eigen meningen of suggesties te geven, het inhaken op de woorden van voorbeeldgeefster Diana en het omzetten van elk 'gevoel' of 'ik vind' naar termen die omschrijven dat iets 'is'. Waar Diana zegt: 'Ik heb het gevoel dat zij zich boven mij stelt als ze dat zegt...', vraagt Kristof: 'Stelt ze zich boven jou?' en pas als Diana dat bevestigt, komt het ook zo op de flap. 'Zij stelt zich boven mij, want...'

Concretiseren

Elk groepje mag nu één vraag formuleren en opschrijven. Daarvan kiezen we er gezamenlijk eentje uit om door Kristof te laten beantwoorden. Het wordt: 'Wat is het belang van het concretiseren van het voorbeeld voor de gespreksleider?' Achtergrond van deze vraag is dat in een socratisch groepsgebesprek alle deelnemers zich zo goed mogelijk moeten kunnen inleven in het voorbeeld, maar nu is er geen groep, alleen de gespreksleider zelf. Geldt dit inleven dan ook voor hem? Kristof stelt dat hij enerzijds de voorbeeldgeefster zo goed mogelijk in haar verhaal wil terugzetten. Anderzijds wil hij zelf de situatie als een filmpje zo helder voor zich zien, zodat hij het zich fysiek kan voorstellen en kan begrijpen wat hier gebeurt. Intussen is hij bezig met Diana's denkproces. Over alle zaken die voor het verhaal relevant zijn vraagt hij door, met als doel haar argumenten goed te kunnen snappen.

Kernbewering

Het is tijd om zelf aan de slag te gaan en we vormen drietallen. Iemand vertelt uit eigen ervaring over iets wat is gebeurd en waarvan hij/zij iets vindt. Een ander is gespreksleider, de derde fungeert als observant. De observant let ook nu weer op houding en vaardigheden van de gespreksleider, de inhoud van het gesprek en het sturen. Zelf mag de observant ook tussenbeide komen. De opdracht die we meekrijgen luidt: door vragen stellen komen tot een volzin die zo concreet mogelijk vertelt wat er gebeurt op het hitemoment van dit voorval. Dan – opnieuw in een volzin - een concrete kernbewering opschrijven die de voorbeeldgever hierover doet, met de argumenten die hij of zij de facto heeft.

Onderzoekbaar

Na twintig minuten vraagt Kristof de concrete beweringen uit de verschillende groepjes voor te lezen. Een bewering die begint met: 'Ik vind doorzetten een belangrijke waarde...' keurt hij af, want dit is een particuliere mening en daarnaar kun je geen onderzoek doen, je kunt er hooguit een andere mening tegenover zetten. Een andere bewering is veel te lang. Een bewering als: 'Dat zal me nooit lukken' is ook niet onderzoekbaar, maar de bewering: 'Op dat moment deed ik niet wat ik wilde,' is dat wel. Zo komen er in kort bestek toch aardig wat dingen langs.

Vraag

In ons groepje zijn we met drie mensen die door Harm van der Gaag zijn opgeleid in het voeren van filosofische tweegesprekken. Tijdens onze oefenronde gebeurt het dan ook spontaan dat de ondervraagde zelf een vraag gaat formuleren. Essentieel in onze methode is immers dat je van vraag naar vraag werkt en op daartoe geschikte momenten aan je cliënt vraagt: 'Kun je daar een vraag van maken?' Bij mijzelf komt dan ook de vraag op: in hoeverre is het laten stellen van een vraag door de cliënt vergelijkbaar met het zoeken naar een kernbewering door de cliënt? Kristof kan deze vraag niet direct beantwoorden omdat hij onze methode niet kent. Helaas is dan ook de tijd op en we kunnen er niet op terugkomen, want 's middags kan ik zelf niet blijven. Een beetje jammer, maar het is ook goed om met een vraag de deur uit te gaan!

Bij nader inzien wil ik mijn vraag wat algemener neerzetten. Daarom: in hoeverre komt de vraaggestuurde methode overeen met het socratisch tweegesprek en waar zitten de verschillen? Bij mij blijft deze vraag leven, ik ga hem zeker verder onderzoeken.

Over de auteur

Marja Havermans was docent lichamelijke opvoeding en Nederlands in het basis- en voortgezet onderwijs. Daarna maakte ze een overstap naar de communicatie en werkte ruim twintig jaar als zelfstandig tekstschrijver. Ze behaalde een bachelor en master filosofie aan de universiteit van Tilburg en maakte een draai naar de filosofische praktijk via de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden. Ze voltooide onder andere de beroepsopleidingen tot filosofisch practicus en gespreksleider socratische gesprekken. Sinds 2012 heeft ze haar eigen filosofische praktijk in 's-Hertogenbosch.

Recent verschenen

Den Hartogh, G. e.a. *Wijsgerige ethiek. Hoofdvragen, discussies en inzichten*. Budel: Damon. 2013, 384 pp. € 34,90.

Ethiek is een wijsgerige discipline waarin de systematische normatieve reflectie op ons praktische leven centraal staat. Hoe dienen we met elkaar om te gaan? Wat is een zinvolle manier van leven? Welke waarden moeten we in onze samenleving hoog houden? Wat is juist en wat is niet juist? Wat mag wel en wat mag niet?

Hierover nadenken is niet eenvoudig. De antwoorden die we geven, hebben een groot gewicht, maar de middelen die we hebben om tot zorgvuldige antwoorden te komen zijn beperkt. Ethiek heeft geen formele methoden om iets te bewijzen zoals de wiskunde. Het enige wat in de ethiek telt, is het gewicht van de argumenten die men gebruikt en de mate van verheldering die men weet te scheppen door begrippen te analyseren, vooronderstellingen uit te leggen en systeem aan te brengen in een veelheid van overtuigingen.

Ethiek is een argumentatievak. Geen argumentatie in de zin van een debatingwedstrijd of een kritiekloze uitwisseling van opvattingen, maar een serieuze zoektocht naar welonderbouwde antwoorden. Daarbij kunnen we putten uit het gedachtegoed van grote denkers en ons licht opsteken bij de hedendaagse discussies in de filosofische vakliteratuur.

In *Wijsgerige ethiek. Hoofdvragen, discussies en inzichten* vatten drie oud-hoogleraren ethiek hun vak op hoofdpunten samen. Zij baseren zich op jarenlang onderzoek en presenteren de laatste wetenschappelijke inzichten, maar ze vermijden filosofische geheimtaal en onnodig vakjargon. Govert den Hartogh, Frans Jacobs en Theo van Willigenburg bieden een kritische bespreking van de belangrijkste ethische theorieën, zonder dat zij een keuze maken voor of tegen een bepaalde theoretische invalshoek. De lezer wordt uitgenodigd om zelf te denken en een beredeneerde afweging te maken.

Pasmans, Veerle, *Pioniers in de praktische filosofie*. ISVW Uitgevers, 2014. € 19,95.

In het boek *Pioniers van de praktische filosofie* interviewt Veerle Pasmans sociaal-gespreksleiders, filosofisch consultants en organisatiefilosofen uit Nederland en Vlaanderen. Kristof van Rossem, Hella van den Elshout, Laurens Knoop, Miriam van Reijen, Eddy Strauven, Ton Derksen, Erik Boers en Hans Bolten zijn allemaal filosofen die hun sporen in de praktische filosofie hebben verdiend, ze staan dikwijls zelfs aan de basis van de praktische filosofie in Nederland en Vlaanderen. Ze vertellen hoe de wijsbegeerte een rol kan spelen bij maatschappelijke, persoonlijke en alledaagse kwesties. Ondanks de relatief korte tijd dat de praktische filosofie in het Nederlands taalgebied een bloei kent, zijn er nogal wat stromingen en manieren van aanpak – misschien is die

betrekkelijk korte bloeiperiode daar juist de oorzaak van. *Pioniers in de praktische filosofie* geeft een mooi overzicht van de stand van zaken en de bruikbaarheid van de praktische filosofie.

Veerle Pasmans studeerde filosofie aan de Katholieke Universiteit Leuven. Ze specialiseerde zich in mensenrechten en werkte bij het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. Tegenwoordig is ze directeur van het Justitiehuis in Antwerpen. Eerder richtte ze het Adagio Studiecentrum op dat filosofische teksten maakt over maatschappelijk relevante onderwerpen.

De Botton, Alain, *Het nieuws, een gebruiksaanwijzing*. Atlas Contact, 2014. pp. 272, € 18,99.

Nooit eerder was het nieuws zo toegankelijk als nu. Het nieuws kunnen we op elk willekeurig moment van de dag raadplegen met onze smartphones of tablets, achter de pc, op de tv, in kranten en tijdschriften. Het nieuws is overal om ons heen en het bepaalt in grote mate de manier waarop wij naar de wereld kijken. Misschien hebben we onderhand een beetje hulp nodig bij wat het nieuws met ons doet: bij de afgunst en de ontzetting, de opwinding en de frustratie; bij alles wat we te horen krijgen, bij alles wat we liever niet hadden geweten. Succesauteur en filosoof Alain de Botton wil ons daarbij helpen. Hij schreef daarom *Het nieuws, een gebruiksaanwijzing* om ons bewust te maken van de invloed die nieuwsberichten over een beroemdheid, een tropische storm of een seksschandaal van een politicus op ons heeft.

Isbn 978 94 6036 157 9
384 pp., € 34,90
hard cover

**Govert den Hartogh,
Frans Jacobs,
Theo van Willigenburg**

Wijsgerige ethiek

Hoofdvragen, discussies en inzichten

Dit boek biedt de laatste inzichten waarbij 'filosofische geheimgtaal' en onnodig jargon vermeden worden, een kritische bespreking van de belangrijkste ethische theorieën, zonder keuze voor of tegen een bepaalde theoretische invalshoek. De lezer wordt uitgenodigd om zelf te denken en een beredeneerde afweging te maken.

Uitgeverij DAMON, Postbus 2014, 6020 AA Budel, info@damon.nl www.damon.nl

advertentie

Mededelingen en agenda van de VFP

Vereniging voor Filosofische Praktijk <http://www.verenigingfilosofischepraktijk.nl>
Secretariaat VFP: Alle van Meeteren, Pater Pirestraat 46, 1111 KR Diemen,
020 368 03 02 / 06 12 11 38 78, secretariaatvfp@gmail.com

Nieuw redactielid VFP katern: Elly Verzaal

In november 2013 is Elly Verzaal toegetreden als lid van de katernredactie. Zij is in 1976 afgestudeerd in de filosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1976 tot heden is zij werkzaam geweest als collectie-specialist Filosofie aan de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en van 1980-1993 als docente filosofie aan de Hogeschool Rotterdam.

In 2012/'13 volgde zij met succes de opleiding tot Filosofisch practicus aan de Internationale School voor Wijsbegeerte (ISVW) te Leusden. Sinds 2013 heeft zij een filosofische praktijk Ruimer Inzicht <http://www.ruimerinzicht.nl/>.

Contact: ejverzaal@planet.nl

Verenigingsdagen VFP 2014

In 2014 staan er zes verenigingsdagen op de agenda. Deze zaterdagen vinden plaats bij de ISVW in Leusden. Deelname is gratis, tegen betaling is het mogelijk bij de ISVW de lunch te gebruiken. Meer informatie: Reinskje Talhout (talhout@planet.nl), 030-2932556 en op de VFP-website.

Wij zoeken nog VFP-leden om op 10 mei en 14 juni een dagdeel in te vullen. Heeft u interesse? Meld u dan bij Reinskje Talhout.

- Op 22 februari heeft Kristof van Rossem 's ochtends een workshop oefeningen socratisch tweegesprek gegeven en 's middags intervisie in socratische stijl.
- 22 maart: 'masterclass' door Eite Veening, bedoeld voor iedereen die individuele filosofische gesprekken voert. Het gaat met name om communicatie en gespreksvoering.
- 10 mei: intervisie door Dick Kleinlugtenbelt. Voorbeelden uit de eigen filosofische praktijk van de deelnemers worden besproken op socratische wijze. De open, niet dogmatische, zoekende en vragende werkwijze stelt deelnemers in staat van elkaars ervaringen te leren.
- 14 juni: ALV VFP
- 20 september: Dries Boele, Praktische filosofie, levenskunst en samenleving.
- 1 november: ALV VFP, viering 25-jarig bestaan VFP

15–18 August 2014, Belgrade, Serbia

13th International Conference on Philosophical Practice (ICPP) Philosophical Practice as a Profession and as a new Paradigm in Philosophy

Zie voor meer informatie de facebookpagina van de conferentie: <https://www.facebook.com/13thICPP>

The aim of the 13th International Conference of Philosophical Practitioners is to bring together, in a highly inclusive way, philosophical practitioners from around the world and generate a series of sessions which will show the public what philosophical practice is and how it is growing into both a profession and a new philosophical discipline. Demonstrations prevail. However, the conference also provides accredited master classes for philosophical practitioners, opportunities for exchange of experience among practitioners, lessons for students or lay public, and free consultations by practitioners from all over the world.

The conference will be held at the Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, in central Belgrade. Sessions and workshops will run at several locations in central Belgrade.

The registration fee for the conference is EUR 150 if paid by 15 April 2014, EUR 200 between 15 April 2014 and 15 July 2014, and EUR 250 if paid between 15 July 2014 and the beginning of the conference including the registration session and the commencement of the conference on 15th August 2014. The fee includes conference materials, coffee breaks and a cocktail at the conclusion of the conference.

Any questions or correspondence with regard to the conference should be addressed to 13thICPP@gmail.com.

Redactie

De VFP-katernredactie is onafhankelijk van de F&P-redactie en het VFP-bestuur. Momenteel bestaat de redactie uit Reinskje Talhout(030-293 25 56, talhout@planet.nl), Elly Verzaal (070-3874291, ejverzaal@planet.nl) en Paul Troost (026 325 78 92 / 06 51 24 39 80, PPEATroost19@kpnmail.nl). U kunt hen benaderen met vragen of opmerkingen over het katern, bijdragen en mededelingen.

UITNODIGING BOEKPRESENTATIE

Redactieraad Kierkegaard Werken

Uitgeverij Damon & Centrum voor Ethiek en Humanisme (VUB)

nodigen u van harte uit op de **boekpresentatie** van de nieuwe uitgave in de reeks *Kierkegaard Werken*:

STADIA OP DE LEVENSWEG

- **Vrijdag 25 april 2014 om 17 uur in U-RESIDENCE**
  - Generaal Jacqueslaan 271 (VUB-campus) - 1050 Brussel

Dhr. **Herman Van Rompuy**, Voorzitter van de Europese Raad, neemt daarbij het eerste exemplaar in ontvangst.

Programma

- 17u00 Verwelkoming en opening door Prof. Dr. **Karl Verstrynge** (VUB)
- 17u10 Toespraak door Prof. Dr. **Paul De Knop**, Rector VUB
- 17u20 Voordracht door Prof. Dr. **Johan Taels** (UA):
Wat het betekent een mens te zijn.
Kierkegaard over passie, reflectie en existentie
- 18u00 Overhandiging eerste exemplaar aan Voorzitter **Herman Van Rompuy**
- 18u10 Toespraak door dhr. **Herman Van Rompuy**
- 18u20 Afsluitend woord
- 18u30 Receptie

De toegang is vrij, maar gelieve u wel te registreren via info@damon.nl, uiterlijk op 15 april 2014

Redactieraad Kierkegaard Werken

www.kierkegaard.be

KENTRUM FOR ETHICS AND HUMANISM - CENTRUM VOOR ETHIEK EN HUMANISME

www.ethu.be

www.damon.nl

Vrije
Universiteit
Brussel